

Een op drie punten historische stembusuitslag³¹⁵

De verkiezingsuitslag van gisteren is op drie punten historisch te noemen. De vroegere KVP + ARP + CHU, nu verenigd in het CDA, hebben tezamen nog nooit zo'n laag percentage gescoord bij Tweede Kamerverkiezingen. De VVD heeft nog nooit zo'n hoog percentage stemmen op zich verenigd en de nederlaag van D'66 is de grootste die een politieke partij heeft geleden bij Tweede Kamerverkiezingen in Nederland.

Dit geeft aan, dat het Nederlands electoraat in steeds sterkere mate in beweging is. Grafisch wordt dat duidelijk uitgebeeld in bijgaande grafiek. Sinds 1945 zijn er drie fasen herkenbaar.

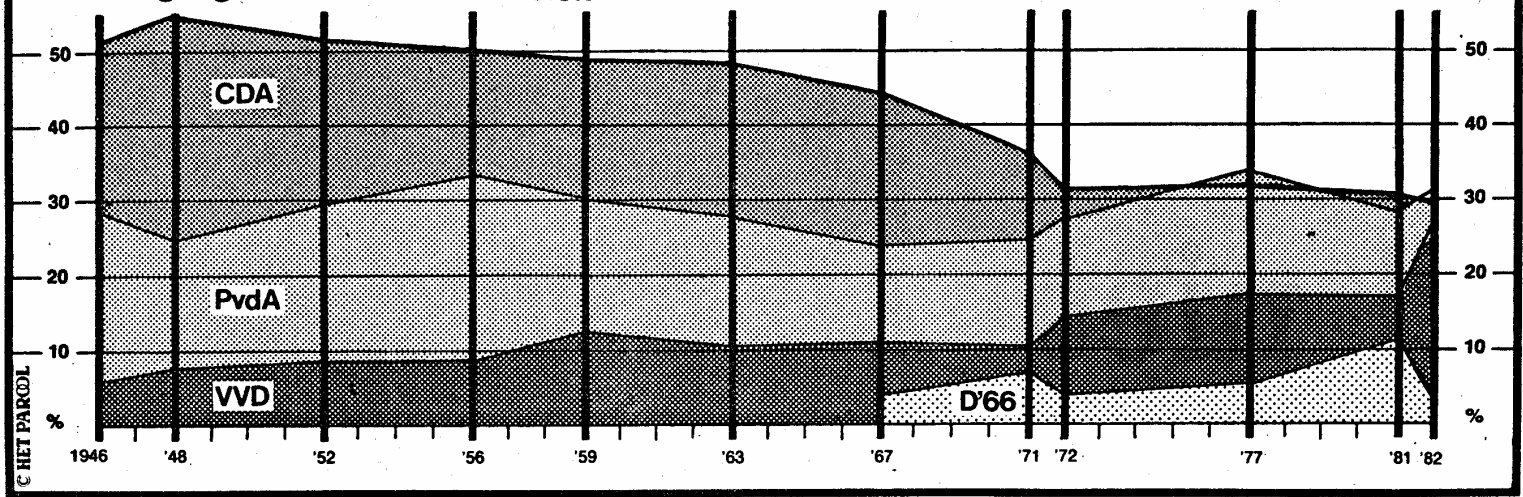
1. De periode 1946-1963, waarin de drie christelijke partijen geleidelijk van een niveau van boven de 50% daalde

naar een niveau van iets onder de 50%. Dit was vooral toe te schrijven aan een neergang van de ARP. In die periode steeg de VVD tot een niveau van 10%.

2. De periode 1963-1972, waarin de drie confessionele partijen in zeer korte tijd daalden naar een niveau van iets boven de 30%. In die periode stegen PvdA en VVD enkele procenten. Er kwam een aantal nieuwe partijen op (D'66, PPR, DS'70, Boerenpartij) die tezamen een aanmerkelijk deel van het electoraat achter zich kregen (althans gedurende een korte periode).

3. De periode 1972 tot nu, waarin CDA en PVDA in een vrijwel continue nek-aan-nek race gewikkeld zijn, zoals KVP en PvdA vóór 1963. In deze periode maakt de VVD een vrij sterke stijging door, terwijl de

De neergang van de confessionelen

overige partijen, na een korte opleving in 1981, naar een vrij laag niveau terugvallen.

Daarmede lijkt de politieke

kaart van Nederland in een tijdsverloop van 35 jaar aanzienlijk veranderd te zijn. Van de daling van 20% van de drie

confessionele partijen is 15 procent als het ware terechtgekomen bij de VVD en vijf procent bij de PvdA.

De steeds grotere verschuivingen van het electoraat gedurende de afgelopen jaren wekken het vermoeden dat in

Deze grafiek toont de ontwikkeling van de Tweede Kamer-verkiezingen voor de drie grote partijen en D'66 in de jaren na de oorlog. Wat vooral duidelijk wordt is hoe het verschil tussen de confessionelen en de socialisten in de loop der jaren steeds kleiner is geworden en hoe de VVD juist de laatste jaren omhoog is geschoten. Kort na de oorlog behaalden KVP, ARP en CHU (in 1977 voor het eerst samen optredend in het CDA) samen de absolute meerderheid; die aanhang is geslonken tot minder dan een derde deel van de stemmen. De PvdA heeft al die jaren rond de dertig procent geschommeld. De VVD is opgeklommen van minder dan tien procent tot ongeveer een kwart van de stemmen.

de komende jaren de verschuivingen in de verkiezingen een steeds heftiger karakter zullen vertonen.

De winst- en verliesrekening sinds mei '81

Sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 1981 hebben zich verschuivingen in de politieke voorkeur voltrokken die uniek zijn in de Nederlandse politieke geschiedenis. Met behulp van betrouwbare peilingen die uitgevoerd zijn in die periode kan enig inzicht verschaft worden in de ontwikkelingen die zich in de periode hebben voorgedaan.

Na de verkiezingen in mei 1981 daalde de PvdA gestaag en steeg D'66 naar het niveau van 14%. De vorming van het kabinet CDA, PvdA en D'66 bracht met zich mee dat een deel van het CDA-electoraat in de richting van de VVD schoof. Eind 1981 kwam een kentering. D'66 belandde in een glijvlucht naar beneden, terwijl ook de PvdA aanhang verloor. Daarvan profiteerde de VVD het sterkst. De Statenverkiezingen van maart 1982 vielen in die periode. De PvdA behaalde een zeer slecht resultaat bij die verkiezingen, doordat een belangrijk deel van het traditionele PvdA-electoraat thuis bleef. Datzelfde was toen het geval met D'66. Een nieuwe electorale omslag volgde in mei 1982 toen de PvdA het kabinet (al dan niet vrijwillig) verliet. Ogenblikkelijk was in de peiling merkbaar dat de PvdA-electoraal weer aantrok. D'66 daalde abrupt naar het niveau van rond de 5%.

De opiniepeilingen van de Rooie Haan/Interview sinds begin juni 1982 laten zien dat de PvdA gestaag omhoog klom, het CDA vanaf begin augustus begon te verliezen en de VVD zich op een zeer hoog niveau kon handhaven. Mijn laatste opiniepeiling, jongstleden zaterdag gepubliceerd, gaf een zetelverdeling weer die slechts in beperkte mate afwijkt van de uiteindelijke uitslag. Die afwijkingen, hoe beperkt ook, zijn echter veelbetekenend, omdat

deze aangeven wat zich op electoraal niveau in de laatste dagen van de campagne voltrokken moet hebben.

	Peiling 3 september zetels	Uitslag 8 september zetels
PvdA	45	47
CDA	44	45
VVD	36	36
D'66	7	6
PSP	4	3
CPN	4	3
PPR	3	2
SGP	3	3
RPF	2	2
GPV	2	1
Overige	0	2

Zowel de nek-aan-nek strijd die zich aftekende voor de verkiezingen, alsmede de sterke publicitaire belangstelling voor de grootste partijen hebben er blijkbaar toe geleid dat een deel van de potentiële kiezers op de kleine linkse partijen uiteindelijk toch hun stem hebben uitgebracht op de PvdA. Aan de andere kant lijkt het erop dat het CDA een belangrijk deel van het duidelijk groeiender deel twijfelaars (met name in het zuiden van het land) binnen boord heeft kunnen houden.

De achteruitgang van 6% in opkomst sinds 1981 wijst er echter op dat een deel van de twijfelaars uiteindelijk niet is gaan stemmen. Dit waren vooral voormalige D'66-kiezers. Maar ook het CDA lijkt voor het eerst last gehad te hebben van een relatief lagere opkomst. Zo was de opkomst in Brabant en Limburg ruim 8% lager dan in 1981, terwijl die opkomst in de drie noordelijke provincies maar 4% lager was.

De grafiek van de zetelovergangen laat zien hoe het proces van

winst en verlies uiteindelijk tot het resultaat heeft geleid dat we nu kennen. De winst van de VVD wordt niet alleen bereikt door de veranderingen in stemgedrag van de kiezers uit 1981, maar ook door de zeer grote opkomst die er gisteren geweest is van de VVD-kiezers uit 1981, die in overgrote mate wederom VVD hebben gestemd. Minimaal 400.000 Nederlanders hebben gisteren voor het eerst van hun leven VVD gestemd! De winst van de PvdA op D'66 en de kleine linkse partijen was duidelijk te klein om te verhinderen dat CDA en VVD samen een riante meerderheid behaalden. In feite lijkt D'66 daarbij de rol te hebben gespeeld van doorgangshuis tussen PvdA en de VVD. Van de circa 950.000 kiezers die in 1981 D'66 stemden, bleven er maar circa 350.000 over.

Het is opmerkelijk dat zich zo weinig overgangen hebben voorgedaan tussen CDA en PvdA. Electoraal lijken deze twee partijen steeds verder van elkaar af te komen liggen. De ene zetel winst die de tekening aangeeft is dan ook vooral toe te schrijven aan de relatief slechte opkomst van de twijfelende CDA-kiezer in het zuiden van het land.

Centrumpartij

Over de Centrumpartij, helaas, nog enkele woorden. Deze partij heeft zijn zetel volledig te danken aan de stemmen die men in de grote gemeenten heeft gekregen. In Amsterdam, Rotterdam en Den Haag behaalde deze partij tussen de 2 en 4 procent. In Amsterdam kunnen die kiezers vooral aangetroffen worden in de oude 19e eeuwse wijken. Daar werd in sommige stembureaus meer dan 5% der stemmen behaald.

Ten slotte is het interessant elec-

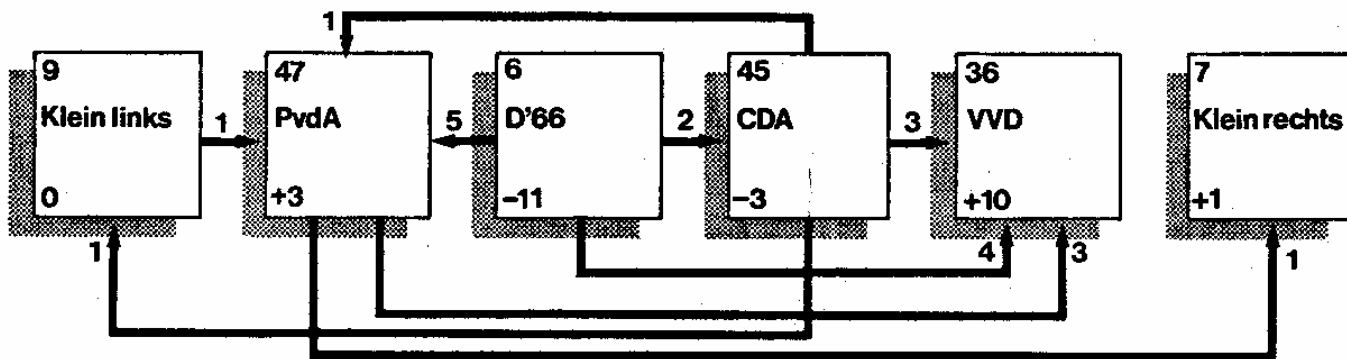
Maurice de Hond

FOTO DIJKSTRA

Nog nooit hebben de confessionelen in Nederland zo laag en de liberalen zo hoog gescoord bij landelijke verkiezingen. Tot deze conclusie komt markt- en opinie-onderzoeker MAURICE DE HOND van het Amsterdamse bureau Inter/View.

In drie artikelen op deze pagina be schrijft hij hoe het verloop van de verkiezingen na de oorlog is geweest, waar de verschillende partijen gisteren hun winst vandaan hebben gehaald en waar hun verlies heen ging, en tenslotte hoe de jongeren en de ouderen, de vrouwen en de mannen, de stedelingen en de plattelanders hebben gestemd.

Waar kwam de winst vandaan? Waar ging het verlies naartoe?

Strijden PvdA en VVD over 10 jaar om eerste plaats?

De prognose die gisteravond om kwart voor acht in het NOS-programma werd gepresenteerd op basis van het Intomart-onderzoek in 40 stembureaus week op een belangrijk hoofdpunt af van de uiteindelijke uitslag. Terwijl Intomart aangaf dat het CDA 1% groter zou worden dan de PvdA, werd de uiteindelijke uitslag een voorsprong van 1,1% voor de PvdA. Ook het percentage dat voorspeld werd voor CDA en VVD tezamen was 1,8% hoger dan de uiteindelijke uitslag aangaf. Dit was de eerste keer dat het NOS-Intomart-onderzoek op de verkiezingsdag zelf enkele fundamentele aspecten van de uiteindelijke einduitslag verkeerd voorspelde. Per saldo gaf het Rooie Haan/Interview-verkiezingsonderzoek, dat 5 dagen voor de verkiezingen werd afgesloten, deze fundamentele trends nauwkeuriger aan dan het veel grootschaliger Intomart-onderzoek op de verkiezingsdag zelf. Een eerste analyse van de gedetailleerde prognose van Intomart wekt de indruk dat deze foute prognose toe te schrijven is aan het opmerkelijke verschil in mate van opkomst tussen noord en zuid en tussen platteland en grote stad. Deze verschillen in opkomst zijn groter dan ze bij de afgelopen 2. Tweede-Kamerverkiezingen zijn geweest.

Ondanks deze geconstateerde afwijkingen biedt het Intomart-onderzoek, evenals voorgaande jaren, een goed inzicht in de verschillen in stemgedrag tussen mannen en vrouwen en tussen jongeren en ouderen.

De bijgaande staafdiagram laat zien welk verschil er gisteren geweest is in stemgedrag tussen mannen en vrouwen. Die verschillen blijken vrij fors geweest te zijn. Zo is onder de mannen de PvdA duidelijk groter dan het CDA, en is het CDA maar iets groter dan de VVD. Onder de vrouwen is het CDA nog steeds de

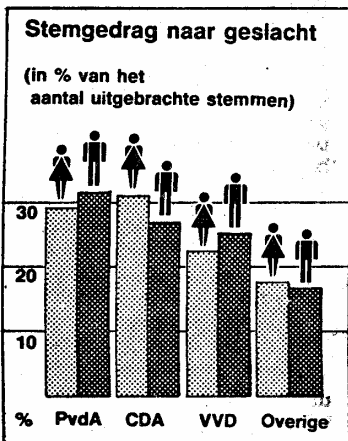
grootste partij, terwijl in die groep kiezers de VVD op een veel grotere afstand komt. Van de overige partijen kan nog vastgesteld worden dat SGP, PPR, RPF, GPV en EVP een groter vrouwelijk dan manlijk electoraat heeft. CPN en Centruumpartij hebben meer manlijke dan vrouwelijke kiezers.

Het verschil in stemgedrag tussen kiezers uit de verschillende leeftijdsklassen is opmerkelijk.

De generatie tot 35 jaar kiest in vrijwel even grote mate PvdA en VVD. Het CDA blijft daarbij ver achter. De kiezers van middelbare leeftijd kiezen in vrijwel gelijke mate voor PvdA, CDA en VVD. Dat het CDA toch nog duidelijk groter is geworden dan de VVD is volledig toe te schrijven aan het stemgedrag van de kiezers van 50 jaar en ouder. De kiezers boven de 65 jaar geven een uitslag op die wel wat anders is van de resultaten van de verkiezingen uit de vijftiger jaren. Dat zal samenhangen met het feit dat oudere kiezers een zeer stabiel stemgedrag hebben. Dat is ook op te maken aan het resultaat van D'66 onder die kiezers. Een partij die vrij recent is opgericht maakt bij die kiezers blijkbaar weinig kans.

De onderstaande tabel geeft een indruk van het stemgedrag van de kiezers uit verschillende leeftijdsklassen.

	PvdA	CDA	VVD	D'66
	%	%	%	%
18-24 jaar	26	19	30	5
25-34 jaar	33	19	26	6
35-49 jaar	27	31	28	5
50-64 jaar	31	36	21	2
65+	27	48	16	1

Zo stemden de vrouwen en de mannen gisteren.